

भारतातील निवडणुका

भारत विविधतेत एकता असलेला आणि एकत्र परंतू र्खायत्त राज्ये असलेला देश आहे. तेथे देशपातळीवर सरकारी प्रमुख पंतप्रधान हा लोकसभेतकडुन निवडला जातो. लोकसभा म्हणजे संसदेचे खालचे सभागृह. सर्वसाधारणपणे लोकसभेचे दोन सभासद सोडुन सर्व सभासद दर पाच वर्षांनी येणाऱ्या निवडणुकीतून थेट किंवा सरळपणे निवडले जातात, ते प्रौढ मतदान पद्धतीद्वारे. राज्यसभेचे म्हणजे वरच्या सभागृहाचे सदरच संसदेच्या निवडुन आलेल्या सभासदांकडुन निवडले जातात.

२००९ सालच्या निवडणुकीत ७१४ दशलक्ष मतदार होते. (हा आकडा युरोपियन युनियन आणि अमेरिका यांच्या एकत्रित आकड्यापेक्षा जारूत आहे.) २०१४ सालांत मतदारांचीची संख्या वाढुन ८१४.५ दशलक्ष झाली आहे. निवडणुक खर्च १९८९ पेक्षा जवळ जवळ तिप्पट झाला आहे. १ दशलक्ष पेक्षा जारूत मतदान यंत्रे धरून हा खर्च सुमारे ३०० दशलक्ष डॉलर इतका झाला आहे.

मतदारसंघांचे भव्य किंवा मोठे आकारमान पहाता (२००४ मध्ये निवडणुका ४ पद्धतीद्वारे घेतल्या गेल्या) यांत पायरी पायरीने एक एक पद्धत येते. १) निवडणुकीची तारीख ठरविणे. ही तारीख निवडणुक मुख्याधिकाऱ्याकडुन ठरविली जाते. यानंतर सर्व राजकीय पक्षासाठी वागणुकीचे नियम -(आचार संहिता) येते, नंतर निवडणुकीचे निकाल, त्यानंतर यशरव्वी उमेदवारांची यादी इ यासर्व गोष्टी त्या त्या ठिकाणच्या राज्य किंवा देशाच्या अंमलबजावणी खात्याच्या प्रमुखाकडे सोपविणे. ह्या गोष्टी येतात. यामुळे नवीन सरकार येण्याची वाट सुलभ किंवा मोकळी होते.

भारतीय निवडणुक पद्धत :

भारतीय संसदेत सर्व राज्यप्रमुख व खालच्या व वरच्या सभागृहाचे सभासद यांचा समावेश होतो. हेच कायदेमंडळ असते. भारताचे पंतप्रधान दर ५ वर्षांनी निवडले जाताता. भारतीय घटनेप्रमाणे लोकसभेच्या ७४७ जागा असुन त्यातील ७४३ निवडणुकींतुन (५ वर्षांच्या) निवडल्या जातात. २ जागा अँगलो इंडीयन लोकांसाठी राखीव असतात. मतदारांची मोठी संख्या बघता एकंदर ७७० सभासद निवडले जातात.

राज्यसभेत २४७ सभासद असतात, २३३ लोक ६ वर्षांसाठी निवडले जातात. त्यांतले १/३ सभासद दर २ वर्षांनी निवृत्त होत असतात. अत्रत्यथपणे हे सभासद केंद्र व राज्य सरकारच्या कायदेमंडळाकडुनच निवडले जातात. त्यातील १२ सभासद हे शास्त्रज्ञ, कलाकार, खेळाडू, संपादक, व्यापारी, न्यायमुर्ती आणि सामान्य लोक यांचे प्रतिनिधीत्व करतात.

भारतातल्या निवडणुकींचा इतिहास :

लोकसभेमध्ये लोकांनी प्रौढ मतदान पद्धतीने थेटपणे निवडुन दिलेले लोक असतात. घटनेप्रमाणे ह्या सभागृहांत जार्तीतजारत ७७२ सभासद असतात.(असु शकतात.) ५३० सभासद राज्यांकडुन निवडुन आलेले असतात. २० सभासद केंद्रशासीत प्रदेशाचे प्रतिनिधी असतात. २ सभासद ॲबलो इंडीयन लोकांचे प्रतिनीधी असतात. जे राष्ट्रपतींनी निवडलेले असतात. त्यांच्या मते ही संख्या पुरेशा प्रमाणात नाही.

- १) पहीली लोकसभा निवडणुक सन १९५१-५२
- २) दुसरी लोकसभा निवडणुक सन १९५७
- ३) तिसरी लोकसभा निवडणुक सन १९६२
- ४) चौथी लोकसभा निवडणुक सन १९६७
- ५) पाचवी लोकसभा निवडणुक सन १९७१
- ६) सहावी लोकसभा निवडणुक सन १९७७
- ७) सातवी लोकसभा निवडणुक सन १९८०
- ८) आठवे लोकसभा निवडणुक सन १९८४-८५
- ९) नववी लोकसभा निवडणुक सन १९८९
- १०) दहावी लोकसभा निवडणुक सन १९९१
- ११) अकरावी लोकसभा निवडणुक सन १९९६
- १२) बारावी लोकसभा निवडणुक सन १९९८
- १३) तेरावी लोकसभा निवडणुक सन १९९९
- १४) चौदावी लोकसभा निवडणुक सन २००४
- १५) पंधरावी लोकसभा निवडणुक सन २००९
- १६) सोळावी लोकसभा निवडणुक सन २०१४

राजकीय पक्षांचा भारताच्या इतिहास :

राष्ट्रीय काँग्रेसची सत्ता किंवा प्राबल्य हे १९७७ च्या निवडणुकी पहिल्यांदा कमी झाले. इंदिरा गांधी त्यावेळी पक्षप्रमुख होत्या. त्यांचा १९७७ ते ७७ आणि बाणी घोषित करण्याचा निर्णय या पराभवाचे कारण ठरला. त्यानंतर राजीव गांधी यांचेवर लाचलुचपतीचे आरोप झाले. त्यांच्या सरकारला व्ही.पी.सिंग ह्यांनी १९८९ च्या निवडणुकींत पराभुत केले. १९९० नंतर राजीव गांधीचा प्रभाव नाहीसा झाला.

१९९२ नंतर अनेक पक्षांनी एकत्र येऊन तयार केलेल्या एका पक्षाचे सरकार (कडबोळे) अशी प्रथा पडली आणि कुठल्याही एका पक्षाला पूर्णपणे बहुमत मिळणे अवघड झाले. यामुळे प्रादेशिक पक्षांचे महत्व वाढले. द्रविड मुक्रेम कल्घम (डी.एम.के), समाजवादी पार्टी लोकदल, तेलंगणा राष्ट्र समिती, बहुजन समाजवादी पार्टी. वगैरे दलित, जातीयवादी, राज्यवाद, अशा विषयांवर आधारीत पक्ष उदयाला आले.

सध्या काँग्रेस व त्यांचे मित्रपक्ष यांचे राज्य आहे. एन.डी.ए. हा विरोधी पक्ष आहे. श्री. मनमोहन सिंग हे पुन्हा पंतप्रधान झाले आहेत.

भारतातील निवडणुकीच्या ह्या पद्धतीत कमीत कमी १ महीना राज्यांतील निवडणुकींसाठी व जारूरतवेळ पुढच्या निवडणुकीसाठी लागतो.

व्ही.व्ही.पी.ए.टी.

भारतीय घटनेने भारताच्या नागरीक असलेल्या व १८ वर्षेपुर्ण झालेल्या व्यक्तीस मतदानाचा अधिकार दिला आहे.

भारत सरकारने १४ ऑगस्ट २०१३ च्या जाहीर पत्रकाप्रमाणे त्यांत १९६९ साली नियमांत सुधारणा करून निवडणुकीचे काम करणाऱ्या मंडळाला इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राद्वारे व्ही.व्ही.पी.आय.टी. पद्धत राबविण्याची परवानगी दिलेली आहे.

निवडणुकीपूर्वी

निवडणुकीपूर्वी - नांव दाखल करणे, मतदान व मतमोजणीची तयारी, ही कामे होतात. आचार संहीता ही सर्व पक्षांसाठी निवडणुकीची तारीख ठरल्यापासून लागु

होते. कोणताही पक्ष सरकारी साधनांचा उपयोग प्रचारासाठी करून शकत नाही. निवडणुक प्रचार हा निवडणुक संपायच्या वेळेच्या आधी ४८ तास थांबलाच पाहीजे.

मतदानाचा दिवस

सरकारी शाळा, महाविद्यालये ही मतदान केंद्रे म्हणुन ठरविली किंवा निवडली जातात. प्रत्येक जिल्हाधिकारी हा त्या त्या भागाचा निवडणुक अधिकारी असतो. सरकारी कर्मचारी निवडणुकीचे काम करण्यासाठी नेमले जातात. जारूत जारूत मतदान इलेक्ट्रनिक मशीनद्वारे केले जाते. त्यामुळे मतपेट्या पळविणे, खोटे मतदान, मतदान केंद्रे ताब्यात घेणे, ह्याला बन्यापैकी आळा बसतो. मतदान केल्यानंतर चटकन पुसली न जाणारी शाई मतदाराच्या डाव्या तर्जनीवर लावली जाते. ही पद्धत १३६२ च्या निवडणुकीपासुन खोटे मतदान टाळण्यासाठी सुख झाली.

यांच्यापैकी कुणीही नाही (नकारात्मक मतदान)

निवडणुक मंडळ २००९ पासून सुप्रीम कोर्टला मतदान मशीनवर यांच्यापैकी कुणीही नाही (योव्य नाही) असे बटण ठेवायला सांगत आहे. पण सरकारने आजपर्यंत तरी हा प्रस्ताव फेटाळला आहे. पण २७ सप्टेंबर २०१३ ला सुप्रीम कोर्टने एक निकाल दिला की नकारात्मक मतदारांना मिळेल. पण त्याचा अर्थ निकारात्मकाराची मते जारूत झाली तरी पुन्हा निवडणुक घेण्यांत येईल असा नाही. तर त्यांतल्या त्यांत जारूत मते मिळालेलीच व्यक्ती निवडुन येईल.

मतदाराचे पंजीकरण (नोंदणी)

भारतांतल्या काही शहरात संगणकाद्वारे मतदार नोंदणी अर्ज भरले जातात व ते जवळल्या निवडणुक कार्यालयांत दिले जातात. पण बहुतेक ठिकाणी मतदार नोंदणी राज्याच्या मतदार नोंदणी कार्यालयांतच करावी लागते.

निवडणुकीनंतर

निवडणुक झाल्यानंतर ई.व्ही.एम. मशीने एका भक्तम खोलीत भरपूर सुरक्षेमध्ये ठेवली जातात. वेगवेगळ्या ठिकाणचे मतदान पूर्ण झाल्यानंतर एक दिवस मतमोजणीसाठी ठरवला जातो. निकाल काही तासातच समजतो. जारन्तीत जारन्त मते ज्याला मिळतात तो विजयी घोषीत केला जातो.

गैरहजरांचे मतदान

अजुन भारतांत गैरहजरांचे मतदान ही पद्धत सुख झालेली नाही. सेवशन १९ आर.पी.ए. कायदा १९७० आणि वरच्या कायद्या मध्यला सेवशन २० याद्वारे नवीन जागेत ६ महीने किंवा जारन्त दिवस रहात असलेला, परदेशांत रहात असलेला. ह्यांना मतदानाचा अधिकार नाही. पण ऑगस्ट २०१० आर.पी.ए. सुधारीत २०१० नोव्हेंबर २४, २०१० या अन्वये एन.आर.आय. लोकांबाबत असा ठराव पास झाला आहे की, त्यांना प्रत्यक्ष भारतात येऊन मतदान करता येऊ शकते.

अनेक सामाजिक संघटना, अनेक संस्था, गैरहजर व परदेशी नागरीक अशा दोन्ही लोकांना मतदानाचा अधिकार मिळावा म्हणुन कार्यरत आहे.